

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Спеціальна моніторингова місія в Україні

Тематичний звіт

Внутрішньо переміщені особи в Україні

12 серпня 2014

Резюме

У цьому звіті висвітлюються погляди близько 400 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на проблему переміщення, а також їхні очікування щодо майбутнього. Звіт підготовлено за результатами інтерв'ю, які Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (СММ) проводила в тринадцяти областях країни в період з 18 червня по 19 липня 2014 року.

З початку червня кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні істотно зросла. За даними УВКБ ООН, на початку серпня кількість зареєстрованих ВПО становила понад 117 000 осіб. Суттєва різниця у кількісних даних щодо внутрішньо переміщених осіб обумовлена відсутністю централізованої системи реєстрації. З різних причин значна кількість ВПО не поспішають реєструватися. Жінки та діти становлять переважну більшість серед внутрішньо переміщених осіб.

ВПО отримують допомогу переважно від місцевих органів влади та громадських організацій. З кінця червня уряд України активізував свою координаційну роботу в цьому напрямку. Міжнародна спільнота надає помірну допомогу ВПО в Україні. Завдяки цій підтримці ВПО мають житло та їжу, а також отримують іншу допомогу. Однак організації, задіяні в процесі надання допомоги ВПО, вичерпують свої можливості. Холодні місяці та новий навчальний рік, що наближаються, становлять додаткові труднощі для ВПО.

Пережите насильство та усвідомлення неминучої загрози — основні причини, які змусили людей залишити свої оселі. Прагнення вберегти дітей від травмуючих подій та умов життя, що погіршуються, стало іншим вагомим фактором для переїзду. Люди брали з собою лише найнеобхідніші речі.

ВПО з Криму не розраховують на швидке повернення додому. Переважна більшість переселенців з Донецької та Луганської областей висловили намір повернутися додому, як тільки нормалізується ситуація з безпекою, розпочнеться реконструкція пошкоджених об'єктів інфраструктури та будівель, а також відновиться постачання населенню житлово-комунальних послуг.

Опитані ВПО висловили занепокоєння тим, що у деяких областях, які приймають переселенців, з'являється критичне ставлення до ВПО. Вони також наголосили на тому, що примирення є передумовою мирного співіснування розділених конфліктом спільнот в місцях їхнього постійного проживання.

Докладний звіт

Внутрішнє переміщення в Україні

Мета цього звіту полягає у висвітленні ситуації, у якій опинилися внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні. Звіт складається з двох частин. У першій частині описується ситуація, у якій наразі опинилися ВПО, нормативно-правова база, розроблена для забезпечення дотримання прав ВПО, а також зусилля, які спрямовуються на надання допомоги переміщеним особам. У другій частині звіту представлені погляди самих ВПО на проблему переміщення, а також їхні очікування щодо майбутнього. Звіт підготовлено за результатами інтерв'ю з переселенцями зі східних регіонів України та Криму.

Працівники СММ проводили інтерв'ю — як індивідуально, так і у фокус-групах — приблизно з 400 вимушеними переселенцями протягом місяця (з 18 червня до 19 липня 2014 року)¹. Серед опитаних майже половину становили жінки, приблизно 25% — чоловіки, а решта — діти різного віку у супроводі батьків. Інтерв'ю проводилися в місцях теперішнього проживання ВПО (санаторіях, гуртожитках та приватних помешканнях), а в кількох випадках — у кафе та офісах неурядових організацій, які змогли забезпечити необхідний рівень конфіденційності для проведення обговорень. Спостерігачі СММ проводили інтерв'ю в умовах повної конфіденційності. Серед опитаних — тридцять етнічних кримських татар, шість турків-месхетинців та десять ромів. Переважна більшість опитаних походять з Донецької та Луганської областей. СММ користується цією нагодою, щоб висловити вдячність Управлінню Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), місцевим органам влади України та кільком неурядовим організаціям, які сприяли у проведенні інтерв'ю.

Теперішнє становище внутрішньо переміщених осіб в Україні

СММ не займається систематичним збором кількісних даних щодо внутрішньо переміщених осіб. Відсутність централізованої системи реєстрації переміщених осіб обумовлює наявність відмінностей у кількісних даних стосовно ВПО. УВКБ ООН та державні органи України ведуть статистику зареєстрованих ВПО, однак відзначають, що в цифрах існують суттєві розбіжності та відхилення. Так, 5 серпня 2015 року Міжвідомчий координаційний штаб уряду України повідомив, що кількість ВПО зі східних областей країни становить 83 494 особи, а 4 серпня 2015 року УВКБ ООН оприлюднило дещо інші дані щодо кількості ВПО зі східних областей — 102 624 особи. Крім того, ще 15 286 осіб або 13% від загальної кількості ВПО в Україні виїхали з Криму. Так чи інакше, очевидним є те, що з початку червня спостерігалось різке

¹ Працівники СММ, які проводили інтерв'ю з ВПО, пройшли відповідний тренінг, організований офісом УВКБ ООН в Україні. Матеріали тренінгу базувалися на *Пам'ятці щодо заходів захисту «Методика спільних дій для вирішення проблем, пов'язаних з переміщенням і захистом переміщених осіб та спільнот, які постраждали внаслідок конфлікту»* (ОБСЄ-УВКБ ООН) (<http://www.osce.org/cpc/11146>).

збільшення кількості переселенців зі сходу, адже 6 червня 2014 року, за даними УВКБ ООН, кількість ВПО зі східних областей становила лише 2694 особи.

За оцінкою як урядових, так і неурядових організацій, які займаються питаннями ВПО, реальна кількість переміщених осіб є вдвічі або втричі вищою. Це пояснюється тим, що вищенаведені цифри ВПО враховують лише тих осіб, які офіційно зареєструвалися в місцевих органах влади для отримання державної допомоги. Багато з переміщених осіб, з якими спілкувалися спостерігачі СММ у рамках інтерв'ю, не були офіційно зареєстровані. Деякі з них сприймають своє переміщення як тимчасове явище, сподіваючись повернутися до своїх осель до кінця літа. Вони отримують допомогу від родичів та друзів і живуть у новому місці на власні заощадження. Інші не бажають реєструватися, оскільки побоюються таких наслідків, як можлива конфіскація їхнього майна групами сепаратистів у колишньому місці постійного проживання або призов чоловіків на військову службу для участі в антитерористичній операції на сході. Люди, які втекли з Донбасу, побоюючись викрадення та залякування, можуть уникати офіційної реєстрації свого статусу, аби переслідувачі не змогли розкрити їхнє теперішнє місцезнаходження. Деякі опитані ВПО хотіли б зареєструватися, але не мають всіх необхідних для цього документів, таких як посвідчення особи та медична картка, через проблеми з обслуговуванням в областях їхнього постійного проживання.

Переважає більшість ВПО в Україні виїхали з міст та передмість. Жінки та діти становлять основну частину переселенців². Чоловіки, як правило, залишаються вдома наглядати за родинним майном. Деякі чоловіки залишилися вдома, щоб продовжувати працювати та бути в змозі прогодувати родину. Інколи покинути зону конфлікту чоловікам не дозволяли озброєні угруповання. Особи похилого віку теж здебільшого залишаються в місцях свого постійного проживання, оскільки не хочуть виїжджати або не в змозі це зробити.

Законодавча база

Законодавча база щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні розроблена недостатньо. Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятий Верховною Радою України в середині квітня 2014 р., став першим законодавчим актом у цій сфері. Закон визначає права переміщених осіб із Криму. Збільшення кількості вимушених переселенців внаслідок конфлікту в Донецькій та Луганській областях обумовило необхідність прийняття нового закону, дія якого розповсюджувалася б як на східні області країни, так і на Крим. Однак закон, прийнятий Верховною Радою 19 червня 2014 р., став предметом суперечок. В основному критика стосувалася процесу реєстрації та відсутності чіткої процедури надання фінансової допомоги та компенсації ВПО за

² Це характерно для внутрішнього переміщення у світовому контексті. Близько 70% усіх ВПО в світі — жінки та діти. Див. Довідкові матеріали Норвезької ради у справах біженців (НРСБ) та Міжнародного моніторингового центру з внутрішніх переміщень (ММЦВП) від 7 березня 2014 р. <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/images/2014/201403-global-girl-disrupted-brief-en.jpg>.

втрачене майно. Зважаючи на шквал критики з боку громадськості, 16 липня Президент наклав вето на цей закон. У відповідь Комітет Верховної Ради з питань прав людини порекомендував парламенту подолати вето Президента. Наразі Адміністрація Президента та Міністерство юстиції за підтримки інститутів громадянського суспільства та УВКБ ООН працюють над редакцією нового закону.

Крім того, з початку липня Міністерство юстиції розпочало роботу над підзаконним актом про реєстрацію ВПО. Створення централізованого національного реєстру ВПО дозволило б вирішити багато з вищевказаних проблем, пов'язаних з реєстрацією. Наразі існує два типи реєстрації: перший — коли ВПО повинні зареєструватися у Департаменті соціального захисту в приймаючих областях для отримання соціальних виплат та послуг; і другий — коли ВПО потрібно зареєструвати тимчасову зміну свого місця проживання в Державній міграційній службі для придбання нерухомості або відкриття власної справи. Прийняття підзаконного цього акту про реєстрацію ВПО залежить від прийняття закону про ВПО.

Допомога ВПО в Україні надається місцевими органами влади, громадськими організаціями та приватними донорами. Центральні органи влади виділили лише обмежені кошти на забезпечення потреб ВПО, внаслідок чого дії влади щодалі більше піддаються критиці. Багато з опитаних СММ переселенців критикували українську владу за те, що вона, як їм здається, залишається байдужою до їхнього важкого становища. З кінця червня український уряд активізував свою координаційну, створивши урядові міжвідомчі координаційні центри як на державному, так і на обласному рівнях.

Обласні та районні державні адміністрації визначили перелік санаторіїв та будинків відпочинку, у яких є вільні місця для розміщення переселенців, а також продовжують надавати допомогу ВПО з пошуку житла у приватному житловому фонді. Кілька обласних адміністрацій, зокрема в Івано-Франківську, Хмельницькому та Херсоні, надають грошову допомогу новоприбулим переселенцям. Наразі кошти на обслуговування ВПО виділяються за соціальними статтями бюджетів приймаючих областей, але якщо кількість переселенців зросте, а їхнє тимчасове перебування на території цих областей продовжиться, навантаження на місцеві бюджети збільшиться в рази. Інститути громадянського суспільства — неурядові організації (НУО) та церкви — також надають допомогу переселенцям у пошуку житла та взяли на себе основну відповідальність за забезпечення переселенців продуктами харчування та іншою допомогою. Інститути громадянського суспільства також сприяють переселенцям в отриманні доступу до державних служб. НУО та церкви організують транспорт для бажаючих виїхати з областей свого постійного проживання. Інститути громадянського суспільства надають ВПО допомогу на приватні пожертви. Структури ООН та міжнародні організації надають деяку посильну допомогу ВПО: медичні та психологічні послуги, а також гігієнічні набори та інші непродовольчі товари. Неприятливе законодавство у сфері гуманітарної допомоги та відсутність достатніх даних стосовно кількості ВПО продовжують створювати перешкоди для міжнародної спільноти в наданні необхідної допомоги переселенцям.

Погляди ВПО на проблему переміщення

У цьому розділі висвітлюються погляди внутрішньо переміщених осіб на проблему переміщення, висловлені ними під час інтерв'ю у фокус-групах та в індивідуальному порядку, що проводилися спостерігачами СММ в 13 областях України. Назви підрозділів відображають теми, які обговорювалися з ВПО. Деяка інформація загального та пояснювального характеру була отримана у ході спілкування з представниками українського уряду, НУО та міжнародних організацій.

Від'їзд із дому

Переважна більшість опитаних ВПО виїхали з місць свого постійного проживання наприкінці травня або в червні 2014 р. Переселенці з Криму виїхали раніше — у березні або квітні. ВПО похилого віку кримськотатарського походження зазначили, що покинули територію Криму через те, що перехід півострова під фактичний контроль Росії відродив у них спогади про депортацію кримських татар в радянські часи. Існували і більш серйозні побоювання, які змусили людей залишити півострів, а саме: обмеження свободи зібрань, інформація про насильницькі зникнення, переслідування кримських татар та політичних активістів. За словами співрозмовників, вони нерідко ставали свідками того, як озброєні люди проводили обшуки у мечетях та приватних будинках. Все це зробило життя в Криму небезпечним.

Більшість опитаних походили з районів, що найбільше постраждали внаслідок конфлікту на сході України (Слов'янськ, Краматорськ, Горлівка, Луганськ та Донецьк). Співрозмовники зазначили, що особисто пережили такі насильницькі дії, як вбивства, викрадення, погрози, залякування, або були свідками цього. Ці протиправні дії, а також усвідомлення того, що загроза стати жертвами насильства була цілком реальною, підштовхнули людей до переїзду. Активність збройних формувань по відношенню до місцевих мешканців та відсутність верховенства права стали ключовими причинами переїзду людей. У червні почастишали обстріли з важкого та легкого озброєння в північних районах Донецька. Багато з тих, з ким розмовляли спостерігачі, пригадували конкретні моменти, які підштовхнули їх до переїзду. Зокрема, одна жінка розповіла, що прийняла рішення переїхати, коли побачила труп на порозі свого будинку. Інший співрозмовник зазначив, що виїхав з рідного Краматорська, коли став свідком вибуху в п'ятиповерховому будинку, внаслідок чого одна людина загинула і двоє дівчат-підлітків отримали поранення.

Через обстріли батьки та діти змушені були проводити ночі в тимчасових укриттях. Прагнення вберегти дітей від травмуючих подій та побоювання за їхню безпеку стали головними аргументами для багатьох сімей для прийняття рішення про переїзд якщо не всієї родини, то принаймні її частини. Батьки розповіли спостерігачам, що в маленьких дітей з'явилися проблеми зі сном та страх гучних звуків. Деякі діти замкнулися в собі та перестали розмовляти. Інші почали гратися у війну та проявляти

агресивність.³ Багато опитаних батьків розповіли, що в безпечних умовах в інших областях більшість вищезгаданих симптомів зникають. Кілька батьків зазначили, що їхні діти продовжують боятися літаків та різких звуків, які нагадують обстріли.

Погіршення умов життя також змусило людей залишити свої домівки. Водопостачання ставало нестабільним, а у таких населених пунктах, як Слов'янськ, зупинилося взагалі. Жити в таких умовах стало складно. Банки та магазини почали закриватися, а ціни на продовольчі товари — зростати. Соціальні виплати припинилися у зв'язку з тим, що державні установи перестали функціонувати. Місця роботи були зачинені, а в деяких випадках — зруйновані.

За словами співрозмовників, вибір області для тимчасового перебування ґрунтувався на наявності у цьому регіоні родичів або друзів. І хоча люди обговорювали плани переїзду заздалегідь, їхні розповіді свідчили про паніку та поспішність. Переселенці брали з собою лише найважливіші документи, деякий одяг та необхідні ліки. Деякі зізналися, що не брали багато речей, аби не привертати до себе уваги великим багажем. Люди боялися, що збройні формування можуть завадити їм виїхати або конфіскують залишені ними квартири.

Поїздка залізничним транспортом вважалася безпечнішою, ніж на автомобілі, тому що на головних автомобільних дорогах було багато блокпостів як збройних формувань, так і Збройних сил України. Ті, хто виїхав у червні або раніше, змогли скористатися послугами залізниці майже без перешкод. Однак при купівлі квитків на переповнені поїзди на залізничних вокзалах виникали певні проблеми. Кілька співрозмовників зазначили, що їхні родичі або друзі купували їм квитки через Інтернет. У червні Міністерство транспорту збільшило кількість потягів у східному напрямку, але посилення бойових дій ускладнило їх проїзд до залізничних вокзалів. За інформацією, отриманою від переселенців, подорожувати поїздом стало важче через те, що збройні формування почали проводити обшуки на залізничних вокзалах та в потягах, намагаючись вислідити чоловіків, які залишали підконтрольні їм території. У деяких випадках чоловіків змушували приєднуватися до збройних формувань. За деякими повідомленнями, чоловіків також змушували рити окопи та будувати барикади. З 28 червня рух потягів до Луганська припинився внаслідок бойових дій та пошкоджень залізничної інфраструктури.

Кілька волонтерських організацій, такі як одна протестантська церква у м. Слов'янськ, організовували автобуси для евакуації людей із зони конфлікту. Ті, хто подорожував автомобілем або автобусом, розповіли, що їх зупиняли кілька разів на блокпостах, перевіряли документи та багаж, а також проводили обшук транспортних засобів. Як повідомили співрозмовники, чоловіків обшукували ретельніше, ніж жінок, причому як

³ Звіт ЮНІСЕФ «Експрес-оцінка соціально-психологічного стану дітей в Донецькій області» підтверджує високий рівень страху та тривоги у дітей, що знаходяться в уражених конфліктом районах Донецької області.

http://www.unicef.org/ukraine/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast.pdf

на блокпостах Збройних сил України, так і на блокпостах збройних формувань. Жоден з опитаних не підтвердив факти затримання, перешкоджання виїзду чи здириництва на блокпостах.

За словами співрозмовників, подорож, за винятком декількох випадків, проходила без серйозних інцидентів. Щонайменше дві особи повідомили, що по шинах їхніх автомобілів стріляли, а кілька людей зазначили, що в них були викрадені особисті речі. Дна родина розповіла, як члени збройних формувань чеченської національності затримали їх на блокпосту на три години та погрожували вбити членів їхньої сім'ї, що залишилися вдома, якщо вони (від'їжджаючи) повідомлять про місцезнаходження позицій збройних формувань українським військовим.

Не всім, хто хотів залишити зону конфлікту, вдалося це зробити. Переселенці з кількох фокус-груп розповіли, що переїхати змогли лише ті, хто мав достатні для цього фінансові можливості, у той час як ті, хто не був спроможний оплатити витрати, пов'язані з переїздом чи тимчасовим перебуванням на іншій території, змушені були залишитися вдома. У випадках, коли хтось із членів родини не міг подорожувати через інвалідність або інші проблеми зі здоров'ям, уся родина або деякі її члени залишалися вдома, щоб піклуватися про них.

Втрата урядом контролю над Кримом та збройний конфлікт на Донбасі призвели до зміни соціальної структури в цих регіонах. Внаслідок ситуації, що склалася, члени родин стали фізично віддаленими одне від одного. Багато опитаних ВПО розповіли, що болісно переживають розлуку та хвилюються за членів родини, які залишилися в зоні конфлікту. При цьому більшість опитаних зазначили, що підтримують зв'язок з рідними та друзями за допомогою мобільного телефону або Скайпу. ВПО зі східних областей пояснили спостерігачам СММ, що деякі члени їхніх родин або родичі втекли до Росії через те, що мають там друзів або близьких. Інші ж зробили вибір на користь Росії, оскільки через конфлікт втратили довіру до українського уряду або не бажають переселятися до інших регіонів України.

Забезпечення житлом в умовах внутрішнього переміщення

Уряд України, очевидно, недостатньо ефективно відреагував на питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Урядовий портал (www.migrants.gov.ua)⁴ із переліком потенційних місць для тимчасового розміщення переселенців був створений лише наприкінці червня. Особи, які бажають переїхати до інших регіонів країни, можуть ознайомитися з переліком доступних житлових об'єктів на сайті. Міжвідомчий

⁴ 16 червня представник Державної служби з надзвичайних ситуацій повідомив, що у всеукраїнському масштабі було визначено п'ять тисяч місць, здатних прийняти до 55 000 ВПО. Кілька представників інститутів громадянського суспільства повідомили СММ, що не всі місця, перелічені на веб-сайті для тимчасового розміщення ВПО, є придатними для проживання, а деякі з них взагалі неможливо знайти. У відповідь на критику з боку громадськості Міністерство з регіонального розвитку дало завдання місцевим органам влади перевірити, чи всі місця для тимчасового розміщення перебувають у відповідному стані, забезпечені санвузлами та мають доступ до води та електроенергії.

координаційний штаб у Києві забезпечує технічну підтримку веб-сайту. Кілька опитаних переселенців з числа новоприбульців повідомили СММ, що користувалися веб-сайтом для пошуку житла, однак більшість людей переїхали ще до того, як ця послуга стала доступною. Для багатьох переселенців найбільш поширеними методами пошуку житла були соціальні мережі (веб-сайти або персональні сторінки), НУО або обласні департаменти соціального захисту. Про готовність пересічних громадян допомогти родинам переселенців може свідчити розповідь двох жінок, які переїхали з Луганська разом з дітьми. У потязі вони познайомилися з мешканцями Західної України, які запропонували їм житло безкоштовно до кінця літа. Пошуки житла виявилися більш проблематичними для переселенців-ромів. За їхніми враженнями, вони не отримали необхідної допомоги від місцевих органів влади.

Житлові умови та вартість житла істотно відрізняються залежно від місця, до якого люди переїжджають. Ті ВПО, які наразі розмістилися в приміщеннях приватного житлового фонду, мешкають у родичів або друзів, а також у квартирах або будинках, запропонованих місцевими мешканцями. Деякі ВПО самостійно орендують квартиру. Приблизно дві третини опитаних, що мешкають у приміщеннях приватного житлового фонду, повідомили, що не платили оренду, бо живуть переважно разом з родичами. Деякі переселенці, які винаймали житло, інколи отримували знижку на оренду, а деякі повідомили, що їм доводиться платити високу орендну плату. Дехто з переселенців, які мешкали разом із родичами, зізналися, що відчували себе додатковим тягарем, особливо якщо не мали коштів, щоб допомогти оплачувати витрати на утримання житла.

Приміщення для спільного проживання ВПО надаються обласними адміністраціями або приватними власниками. До таких приміщень відносяться санаторії, приміщення літніх таборів, будинки відпочинку, готелі, студентські гуртожитки, монастирі та інші комунальні будівлі. Приміщення для спільного проживання в цілому є безкоштовними, принаймні на початковому етапі. СММ провела близько 30 інтерв'ю (як індивідуально, так і у фокус-групах) з переселенцями, що мешкають в приміщеннях для спільного проживання. У ході обговорення з'ясувалося, що лише трьом з опитаних довелося платити за проживання. Витрати на житло зазвичай покриваються обласними або районними адміністраціями, церквами, приватними донорами (бізнесменами, власниками готелів, НУО). Однак, наприклад, у Київській області переселенцям повідомили, що їм незабаром доведеться сплачувати рахунки за комунальні послуги, хоча наразі конкретна інформація з цього питання відсутня⁵. Наведений приклад демонструє більш розповсюджені побоювання того, що приватні установи, які досі надавали ВПО безкоштовне житло, майже вичерпали наявні у них для цього ресурси.

⁵ Представник Київської обласної державної адміністрації повідомив СММ 23 червня, що газові та енергетичні компанії чинять тиск на обласні адміністрації та власників помешкань для тимчасового розміщення ВПО, щоб вони сплатили накопичені борги, а інакше погрожують відключити газо- та енергопостачання. Обласні адміністрації висловлюють сподівання, що український уряд знайде вихід із цієї ситуації.

Наразі фінансова допомога уряду для покриття витрат на оренду житла для ВПО обмежується Постановою Кабінету Міністрів № 213 «Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя»⁶. Ця Постанова передбачає виділення 25 млн гривень (1,42 млн євро) з резервного фонду державного бюджету на компенсацію витрат на житло для родин переміщених з Криму осіб як цивільних, так і військових до 1 липня 2014 року. Компенсація буде виплачена на рахунки установ, які надають житло переселенцям. Таким чином, Постанова спрямована на відшкодування витрат власникам санаторіїв та оздоровчих комплексів, які були понесені ними в минулі періоди у зв'язку з наданням житла ВПО, та не враховує будь-які майбутні потреби в забезпеченні ВПО житлом. Цією Постановою також передбачається, що ВПО з Криму, які мешкають у приміщеннях приватного житлового фонду, не отримують компенсації витрат на житло. Правового механізму, який би забезпечив державне фінансування витрат на житло для ВПО зі східних регіонів країни, наразі немає.

Опитані ВПО були в цілому задоволені якістю свого тимчасового житла, зокрема ті, хто мешкає у приватному секторі. Кілька переселенців висловили свою стурбованість з приводу вартості житла в довгостроковій перспективі. Стан приміщень в санаторіях суттєво відрізняється: від просторих, нещодавно відремонтованих номерів з ванними кімнатами до занедбаних приміщень, що не використовувалися протягом багатьох років. У деяких випадках помешкання були перенаселені і люди скаржилися на відсутність особистого простору. Деякі санаторії та гуртожитки мали обмежену кількість санвузлів, якими одночасно користувалися як чоловіки, так і жінки. Крім того, у деяких приміщеннях була відсутня ізоляція та система опалення⁷. Відсутність опалення може стати серйозною проблемою для багатьох ВПО, якщо вони не повернуться додому до жовтня. Додатковою проблемою для тих, хто наразі мешкає в гуртожитках, є те, що з початком навчального року їм доведеться шукати нове житло.

Соціально-економічна ситуація

Жоден з учасників опитування не повідомив про серйозні проблеми з харчуванням. ВПО, котрі залишаються у приватних домівках, самі купують та готують їжу, хоча деякі з них також отримували продовольчу допомогу від церков або НУО. У помешканнях для спільного проживання часто не вистачає кухні. Натомість волонтерами було організовано спільне харчування кілька разів на день. Менше третини опитаних, які проживають у місцях для спільного проживання, в основному в готелях та гуртожитках, розповіли, що вони самостійно покривали власні витрати на харчування. Серед наданих продовольчих наборів іноді не вистачало свіжих продуктів

⁶ З текстом можна ознайомитися на сайті Верховної Ради: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-2014-%DO%BF>.

⁷ Згідно з Оперативним тижневим звітом ООН про тимчасовий притулок за період з 23 по 30 червня 2014 р., приблизно 60% усіх приміщень, що використовуються для спільного проживання ВПО, не придатні для проживання взимку.

харчування. Матері з дітьми, зокрема, відзначали відсутність дитячого харчування, що збільшувало їх фінансове навантаження.

З доступом до медичного обслуговування ситуація неоднозначна. У деяких областях надання медичних послуг ВПО державними закладами охорони здоров'я забезпечується на належному рівні, у той час як в інших областях доступ до медичного обслуговування є проблематичним. Більшість опитаних зазначили, що їм не потрібна була медична допомога і тому вони не знають, чи медичні послуги є доступними. Сподіваючись повернутися додому найближчим часом, ВПО не докладали зусиль, щоб з'ясувати, як працює система. Декілька санаторіїв надають медичну допомогу, а також деякі місцеві лікарі та медсестри пропонують медичні послуги внутрішньо переміщеним особам на волонтерських засадах. Однак ВПО часто потребують фінансової підтримки для придбання необхідних ліків або отримання доступу до спеціалізованих медичних послуг. Особи з хронічними захворюваннями, котрі приймають прописані ліки, зазнали труднощів із відновленням рецептів на ліки. Інститути громадянського суспільства зі свого боку частково вирішують цю проблему, беручи на себе витрати на медичне обслуговування та сприяючи забезпеченню доступу ВПО до стаціонарного лікування.

Лише деякі ВПО працевлаштовані в місцях тимчасового перебування. Наприклад, в Івано-Франківську тільки двоє з 27 опитаних знайшли роботу, у той час як інші повідомили, що вони жили на заощадження, соціальні виплати, а також завдяки підтримці родичів та місцевих жителів. Багато хто був не в змозі отримати довготривалу роботу через особисті обставини. Серед них — вагітні жінки або ті, хто мав маленьких дітей, а також пенсіонери та інваліди. Місце тимчасового перебування також вплинуло на можливість працевлаштування: внутрішньо переміщені особи, що проживають в Дніпропетровську, мали більше шансів знайти роботу ніж ті, хто залишився в сільській місцевості. Деякі ВПО присвятили себе волонтерській роботі, допомагаючи іншим переселенцям. У Херсонській області деякі ВПО знайшли сезонну роботу з поденною оплатою праці у сільському господарстві або зайнялися продажем продуктів харчування та сувенірів на пляжі. Робота, яку змогли знайти ВПО, часто не відповідала їхньому попередньому професійному досвіду. Зазвичай вони отримують набагато меншу заробітну плату, ніж у себе вдома. Винятком серед опитаних були експерти в галузі ІТ, які повідомили, що легко знайшли роботу на заході Львівської області. У багатьох регіонах України також наразі спостерігаються високі показники безробіття та існує жорстка конкуренція за робочі місця навіть серед місцевих жителів.

Внутрішньо переміщені особи мали різний досвід отримання соціальних виплат, таких як допомога на дітей та пенсії, у приймаючих областях. Теоретично жодних перешкод в отриманні соціальних виплат в інших регіонах не очікувалося, але на практиці деякі сім'ї переселенців стали жертвами пов'язаних з документацією бюрократичних формальностей, що спричиняло затримку виплат — іноді на кілька місяців. Багато респондентів висловили розчарування з приводу трудомісткості процедури оформлення та відсутності інформації від органів державної влади щодо їхнього

статусу та прав. Вони також піддавали критиці центральні органи державної влади за те, що ті не розробили необхідної нормативно-правової бази з питань ВПО та не виділяють бюджетних коштів для надання допомоги переселенцям. Водночас ВПО були вдячні за гостинність та допомогу з боку інститутів громадянського суспільства та місцевих жителів, які не залишилися байдужими до їхнього складного становища. За відсутності вказівок уряду в деяких областях (наприклад, Івано-Франківській, Хмельницькій та Херсонській) було прийнято рішення про виділення одноразової грошової допомоги (200-1000 грн. або 11,38-57 євро) переселенцям на момент їхнього прибуття.

Повернення додому та інші довгострокові рішення

Переселенці з Криму та східних регіонів висловили різні очікування щодо можливості повернення додому. Опитані ВПО з Криму не очікують швидкого вирішення кримського питання та не мають бажання повертатися до Криму, допоки він залишатиметься під контролем Російської Федерації. Серед причин, з яких ВПО не бажають повертатися до Криму, були названі, серед іншого, повідомлення про підвищення цін та рівня безробіття в Криму, безперервний політичний тиск, а також страх дискримінації за ознаками релігійної та етнічної приналежності, особливо серед кримських татар. Не очікуючи повернутися додому найближчим часом, ВПО з Криму намагаються інтегруватися до суспільства в новому місці проживання шляхом пошуку постійного джерела засобів існування, доступного житла та освітніх можливостей для дітей. Кримськотатарські співрозмовники були стурбовані тим, що переселення кримських татар в різні регіони України призведе до того, що ця етнічна меншина втратить свою згуртованість та єдність.

На відміну від ВПО з Криму, майже всі переселенці з Луганської та Донецької областей зазначили, що вони хотіли б повернутися додому. Сім'ї з дітьми сподівалися повернутися до початку навчального року (1 вересня), хоча й не всі вважали це можливим. Важливою передумовою для повернення додому є припинення бойових дій та нормалізація ситуації з безпекою. Іншими факторами, що впливають на їхнє повернення, є відновлення зруйнованої інфраструктури та приватних будинків, а також функціонування державних служб. Багато хто також висловлював занепокоєння тим, що на відновлення економіки Донбасу потрібні будуть роки і для тих, хто повернеться, не буде можливості працевлаштування. Стурбованість з приводу того, що вищевказані умови не будуть виконані, була однією з головних причин того, що ВПО не планували повертатися. Деякі ВПО мали родичів у великих містах України та Росії і бачили для себе сприятливі можливості залишитися на постійне проживання в цих місцях.

Кілька опитаних ВПО були стурбовані критичним ставленням до себе в місцях їхнього тимчасового перебування. Хоча загалом люди в приймаючих регіонах були гостинними та щедрими, прояви негативного ставлення, зокрема до чоловіків-переселенців зі східних регіонів, почали з'являтися у липні. Водночас опитані також висловили побоювання щодо соціальної напруги, яка може очікувати їх вдома. Різниця

в політичних поглядах, яка передувала та сприяла нинішньому конфлікту, могла посилитися під час переїзду, оскільки одна частина населення втекла до інших регіонів України, а інша — до Росії та Автономної Республіки Крим. Іноді різниця поглядів впливала навіть на відносини всередині родині. Для того щоб групи населення, що повертаються назад, могли мирно співіснувати, відбудовуючи зруйновані міста та села, необхідне поступове примирення. Деякі представники груп меншин, таких як роми та протестанти, були особливо занепокоєні тим, чи зможуть вони взагалі повернутися додому, оскільки збройні формування та їхні прихильники відкрито переслідували їх під час конфлікту. Загалом, на думку співрозмовників, постконфліктна реабілітація та примирення матимуть важливе значення для сталого врегулювання конфлікту на сході України.